

L'ORNAMENTACIÓ EN FERRO ALS PORTALS DE LA CONCA DE BARBERÀ (IV)

Joan SANTANACH i SOLER

Aquest treball és continuació dels homònims publicats a *Aplecs* d'anys anteriors¹. Darrer de la sèrie, hi estudiem els ferros ornamentals col·locats en portals de poblacions de la Conca de Barberà situades a l'entorn o a l'interior de les muntanyes de Prades. Semblantment als treballs precedents, esmentem, de passada, d'altres elements metàl·lics (balcons, reixes, canaleres) visibles des del carrer. D'altra banda, la datació dels ferros exigeix, en alguns casos, l'aportació de dades arquitectòniques addicionals (estructura dels portals, i, en menor grau, de les façanes).

El treball està sistematitzat per poblacions, i, dins d'elles, per carrers. Quan cal es relacionen entre si diverses peces.

La Divisió Territorial de Catalunya² de l'any 1936 fa pertànyer VILANOVA DE PRADES a la Conca de Barberà, limitant amb les

- 1.- SANTANACH i SOLER, J. *L'ornamentació en ferro als portals de la Conca de Barberà*, a «Aplec de Treballs» núm. 4. Montblanc, 1982, pp. 73-87; *L'ornamentació en ferro als portals de la Conca de Barberà (II)*: Montblanc, a «Aplec de Treballs» núm. 5. Montblanc, 1983, pp. 15-42; i *L'ornamentació en ferro als portals de la Conca de Barberà (III)*, a «Aplec de Treballs» núm. 7. Montblanc, 1985, pp. 7-29.
- 2.- IGLÉSIES, J. *Gran Enciclopèdia Catalana (GEC)*, Volum 6. Barcelona, 1974, p. 325.

Garrigues, el Priorat i el Baix Camp. El poble està situat al sud del coll de Sant Antoni, fet pel qual un criteri estrictament geogràfic el manté fora de la Conca. És per això que Ramon Violant l'estudia dins del Priorat³ i Antoni Palau no l'inclou a la seva obra⁴.

L'ermita de Sant Antoni de Pàdua va ser bastida al segle XIX⁵. La zona de l'interior del temple situada sota el cor és utilitzada com a ampli porxo. Al seu interior, centrat a la paret frontal, el portal, d'arc molt rebaixat, a cada banda del qual hi ha una finestra enreixada. Aquest portal es clou per dues portes. A la de l'esquerra trobem un picaporta-balda d'anella de secció quadrada, ornat a cada una de les dues cares frontals amb ziga-zaga i tres punts⁶. Presenta un escut circular retallat. Aquest retallat està constituït per nou sistemes d'arc i triangle. Trobarem idèntic tipus de retallat al núm. 6 de la Primera Travessera del carrer Major, a la mateixa Vilanova⁷. A la porta de la dreta hi ha un bocaclaus retallat (figura 1), lleument mutilat. Les portes estan ferrissades amb claus de cabota piramidal quadrada poc aguda.

El portal de la casa núm. 4 del carrer de Sant Antoni està resolt per un arc constituït per tres dovelles. A la central, en baix relleu, la data: AÑO 1849. Hi ha una anella ornada amb incisos (figura 2): al centre, una estrella de vuit puntes amb un punt a cada extrem; a cada banda, una espiga⁸.

- 3.- VIOLANT i SIMORRA, R. *Etnografia de Reus i la seva comarca (el Camp, la Conca, el Priorat)*, 5 volums (1955-59), Volum I, Asociación de Estudios Reusenses. Reus, 1955, p. 120.
- 4.- PALAU i DULCET, A. *Guia de la Conca de Barberà*. Barcelona, 1932.
- 5.- SANS i TRAVÉ, J.M. *La Conca de Barberà. Els municipis, a Gran Geografia Comarcal de Catalunya (GGCC)*, Volum 9, Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1983, p. 377.
- 6.- SANTANACH i SOLER, J. *L'ornamentació... (II): Montblanc*, Op. cit. fig. 1.
- 7.- A Montblanc vam estudiar nombrosos escuts retallats en arc i triangle: al Palau Reial (portal d'arc rebaixat fet de maó en full de llibre), al núm. 14 del carrer de Ramon Cantó (portal de mig punt, dovellat) i al núm. 1 del carrer de Sant Marçal. D'altres exemplars, més antics, incorporen un cercle calat a l'interior de cada arc: al núm. 16 del carrer Poblet i Teixidó (any 1766), a la casa Josa (any 1737), en una cambra del segle XVIII de la casa núm. 79 del carrer Major i al núm. 21 de la muralla de Sant Francesc (segle XVIII-XIX). Vegeu J. SANTANACH i SOLER, *L'ornamentació... (II): Montblanc*, Op. cit. p. 36. D'altra banda, al Cau Ferrat hi ha un picaporta del segle XVII a l'escut del qual llueix el mateix tipus de retallat. Vegeu J. FABRE y OLIVER, P. LAFOND i M. RODRIGUEZ CODOLA, *Cau Ferrat*, «Museum». Volum V (1916-17), núm. 1, p. 4. Hem vist idèntic disseny al picaporta d'una casa barcelonina del segle XVIII (carrer de Tantarantana, davant del que queda del convent de Sant Agustí Vell) i al bocaclaus de l'església de Son (Vall d'Àneu, Pallars Sobirà).
- 8.- L'estrella la relaciona amb una anella del carrer de Sant Josep, a la mateixa Vilanova (vegeu més endavant). L'espiga la relaciona amb diverses anelles de Blanca

La casa núm. 2 presenta un portal d'arc rebaixat, dovellat, format també per tres dovelles. La central està ornamentada amb rellus: al centre, una mena d'estrella de sis puntes (de braços desiguals acabats en eixamplaments arrodonits) coronada per una creu. A cada banda, com una llança o xiprer. La data (1844) està incisa al mig de l'estrella. En aquest portal trobem un picaporta-balda d'anella plana, si bé bastant gruixuda. Hi ha incisos tant a la cara lateral externa com a la frontal. A la lateral externa trobem una ziga-zaga en la qual no han estat omplerts els triangles formats, però en canvi sí s'ha puntejat cada vèrtex⁹. La cara frontal presenta també una ziga-zaga; als triangles formats trobem tres punts perifèrics més un de central, del qual arrenca una línia radial cap a la base del triangle (figura 3). Poc més endavant trobarem idèntic dibuix a les anelles de les cases núm^s. 8 i 10 de la Travessera del carrer de Sant Antoni i a les de les cases núm^s. 1 i 8 del carrer Nou, a la mateixa Vilanova. El picaporta en qüestió està ornat per un escut retallat i calat (figura 4).

La casa corresponent al núm. 14 del *carrer Major* té el portal de mig punt, dovellat. A la porta que el clou s'hi obre una portella, a la pintura de la qual trobem l'empremta del desaparegut bocaclaus. Era idèntic als que, en treballs anteriors, hem atribuït a Agustí, ferrer de Montblanc. Per sota de la marca del bocaclaus hi ha encara el picaporta-balda d'anella original d'Agustí¹⁰. Aquest exemplar presenta

fort (raval del Rosselló, carrer General Mola, raval de Pira, carrer del Castell i plaça Vella): vegeu J. SANTANACH i SOLER, *L'ornamentació... (III)*, Op. cit. p. 24, fig. 57 i nota 46. A la nota mencionem precisament l'anella del núm. 4 del carrer de Sant Antoni, actualment en qüestió. També parlem d'una anella de Manyanet (Alta Ribagorça), la decoració de la qual forma dos grups de tres estrelles amb punt central, entre les quals es disposen dues espigues.

- 9.- Idèntica decoració presenta la cara frontal de l'anella d'una casa del 1922 del carrer General Mola de Solivella. Vegeu J. SANTANACH i SOLER, *L'ornamentació... (III)*, Op. cit. p. 21, fig. 43 i nota 38, en la qual esmentem l'anella de Vilanova actualment en qüestió (1844) i altres que veurem més endavant a l'Espluga de Francolí (núm. 66 del carrer de Sant Miquel, probablement segle XX) i a Vallclara (núms. 7 i 9 del carrer Major i núm. 18 del carrer de la Font). En general aquest disseny apareix en anelles de cases no gaire velles, com a màxim de mitjan segle XIX, situades a l'Espluga o poblacions properes.
- 10.- Els ferratges d'Agustí s'estenen per tota la Conca. N'hem descrit a les esglésies de Barberà de la Conca (1792-96), Rocafort de Queralt (1798), Montbrió de la Marca i Blancafort (1793-1804). També en edificis civils de Pira (1796) i de Montblanc: núms. 138 (any 1803) i 114 (1781) del carrer Major, carrer de la Civaderia (1792), núm. 7 del carrer de Vilanova del Mercadal (1801) i núm. 14 de la plaça de Santa Anna (1792), on solament resta l'empremta a la fusta. Tots aquests portals són d'arc rebaixat format per tres dovelles. Alguns tenen la data en un medalló de rocalla, mentre que altres la tenen als angles del portal. Vegeu J. SANTANACH i SOLER, *L'ornamentació... Op. cit. pp. 76, 79 i 81, figures 10 i 21, notes 14 i 17,*

algunes diferències respecte als altres que hem descrit: a) a l'escut, els additaments laterals de la zona alta són més allargats, mentre que als costats han estat suprimides algunes corbes (figura 5). L'heterogènica forma resultant fa pensar que aquesta supressió no és original d'Agustí sinó producte de mutilació posterior; b) el suport de l'anella, i el punt de picar (un cap de cavall) no són els originals, i c) l'anella probablement tampoc és original. De secció quadrada, presenta les dues cares anteriors ornades amb ziga-zaga i punt, a més d'un punt a cada vèrtex de la ziga-zaga¹¹. El conjunt de porta i portella presentà, a més, un ferrissat de claus de cabota plana.

El portal de la casa corresponent al núm. 21 és resolt per un arc molt rebaixat, gairebé recte, fet de maó. Hi ha una anella ornada amb ziga-zaga i una creu en cadascun dels triangles formats (figura 6)

A la casa núm. 19 el portal és de mig punt, fet de maó en full de llibre. L'anella està ornada amb cercles incisos, amb punt central, separats entre ells per dos punts col·locats en sentit radial. Aquesta ornamentació (idèntica a la que veurem a cada una de les dues cares anteriors de l'anella de la Porta Reial de Poblet), pot considerar-se una evolució de la de l'anella del núm. 8 del carrer de la Font, a Vallclara (vegeu més endavant).

El portal de la casa núm. 15 és de mig punt, constituït per llargues dovelles. A la central, un escut en relleu, amb l'anagrama de Jesús, les inicials S.P. i la data del 1592. Aquest portal és clos per dues portes. En una d'elles, una anella plana, de decoració incisa idèntica a la vista poc més amunt, al núm. 14 d'aquest mateix carrer¹². A l'al-

L'ornamentació... (II): Montblanc, Op. cit. pp. 15, 16, 27, 28 i 29, i notes 24 i 25, i *L'ornamentació... (III)*, Op. cit. p. 27. El portal del núm. 2 de la plaça Major de Montblanc (1775) és del mateix tipus, amb la fusteria modificada, raó per la qual desconeixem el disseny dels ferratges originals. R. VIOLANT i SIMORRA, a *Art Popular Decoratiu a Catalunya*, Les Belles Edicions. Barcelona, 1948, lám. VI, fig. 10, en publica un altre, del 1784, també de Montblanc, desaparegut en l'actualitat. Al mateix llibre (fig. 20) publica el portal del núm. 114 del carrer Major, i els dibuixos dels ferratges en qüestió (figures 119 i 133), que data equivocadament del segle XVI o XVII. El mateix autor, a la posterior *Etnografia...*, Op. cit. Volum I, figures 16-2 i 17-2, ja els data correctament del segle XVIII. A *L'ornamentació... (III)*, Op. cit. nota 56, parlem dels claus que moltes vegades acompanyen aquests ferros: n'hi ha a totes les esglésies esmentades, i, a Montblanc, al casal Castellví i a les cases núm. 114 del carrer Major i núm. 20 del carrer de Santa Tecla. La figura 2 de *L'ornamentació... (II): Montblanc* ens mostra la cabota d'aquests claus, mentre que la 9 de *L'ornamentació...* reflexa l'escut «d'ala de mosca» que acostuma a acompanyar-los. Més endavant veurem idèntics ferratges a l'església de Vallclara. També n'hi ha un joc al Museu Arxiu de Montblanc (*L'ornamentació... (II): Montblanc*, Op. cit. p. 41).

11.- Trobàvem aquest disseny, però en anella plana, a la casa núm. 14 del carrer de Ramon Cantó, a Montblanc. Vegeu J. SANTANACH i SOLER, *L'ornamenta-*

tra porta, un magnífic bocaclaus, retallat i calat (figura 7). Una de les creuetes de la zona alta ha estat mutilada. Recentment ha sofert un canvi de lloc dins de la mateixa porta. El gran barroquisme del disseny ens fa datar aquest bocaclaus a finals del segle XVII o bé entrat ja el XVIII, és a dir, entre cent i cent cinquanta anys després de la construcció del portal. Ambdues portes estan ferrissades amb claus de cabota piramidal quadrada poc aguda.

El núm. 2 correspon a una casa de façana molt modificada al llarg del temps: el portal està resolt amb bigues de ferro. Per sobre hi ha dos balcons amb barana de forja, probablement del segle XIX. El portal és clos per una única porta, amb portella, en la qual trobem un bocaclaus retallat i calat (figura 8), i, per sobre d'ell, un picaporta-balda d'anella, de secció quadrada, amb les dues cares anteriors ornades amb ziga-zaga i tres punts. Presenta un escut, també retallat i calat (figura 9). Ambdues peces estan adossades a la fusta amb l'entremig de baieta vermella, molt descolorida¹³. Tant el disseny d'ambdós ferratges com la presència de la baieta ornamental ens fan datar-los del segle XVIII o, menys probable, inicis del XIX. La porta presenta, a més, un ferrissat amb claus de cabota circular plana.

La *plaça de l'Església* està presidida pel frontispici del temple, dedicat a Sant Salvador. Ramon Amigó¹⁴ data aquesta església del segle XVII, mentre que Josep M. Sans la considera construïda a la fi del segle XVIII¹⁵. Aquesta darrera datació sembla acreditada per l'estil de la façana, barroc amb alguna influència Lluís XVI o imperi. El portal es clou amb dues portes, cada una de les quals té una portella. A cada portella hi ha un bocaclaus retallat i calat (figura 10) i un picaporta-balda d'anella. L'anella és de secció quadrada, amb les dues cares anteriors ornades amb incisos (figura 11): doble ziga-zaga i, a cadascun dels triangles formats, tres punts centrats per una estre-

ció... (II): Montblanc, Op. cit. pp. 30 i 31 i fig. 39. Més avall veurem anelles idèntiques en cases d'èpoques molt diverses: núm. 15 d'aquest mateix carrer Major de Vilanova de Prades, núm. 4 del carrer de Sant Josep (any 1870), de l'Espluga de Francolí, i núm. 2 del carrer de l'Arc (1760), també de l'Espluga.

12.- Vegeu nota 11.

13.- VIOLANT i SIMORRA, R. a *Art Popular...* Op. cit. p. 164, considera gairebé exclusiu de la coma de Burg (Pallars Sobirà) el costum de col·locar baieta vermella sota els ferratges, per a fer ressaltar els dibuixos calats. L'hem vist, però, en altres zones del Pallars Sobirà (Estaron i Dorve, a la Vall d'Àneu). Tampoc és infreqüent a la Conca de Barberà, on (a més de a la casa de Vilanova en qüestió) l'hem observat a Pira i a Vallespinosa. Vegeu J. SANTANACH i SOLER, *L'ornamentació...* Op. cit. pp. 79, 80 i 86.

14.- AMIGÓ, R. *GEC*, Volum 15. Barcelona, 1980, p. 498.

15.- SANS i TRAVÉ, J.M. *La Conca...* Op. cit. p. 376.

lleta feta a punxó¹⁶. L'anella presenta un escut circular, retallat (setze arcades) i calat (figura 12). Cal remarcar que el calat, per manca de planificació en el disseny, no és ben regular: hi falta un dels elements triangulars. El punt de picar és una enclusa. Tant les portes com les portelles estan ferrissades amb un total de cent setanta-quatre claus de cabota piramidal quadrada molt aguda, amb una entalla longitudinal a cada cara i una altra que ressegueix el contorn prop de la base. Presenten uns escuts quadrats, retallats i amb una de les diagonals perpendicular al sòl (figura 13). Aquests claus recorden bastant els de l'església de Cabra del Camp¹⁷. Tant aquesta semblança com el disseny d'ambdós escuts (pany i picaportes) ens fan datar aquests ferratges de primeries del segle XIX o, menys possible, finals del XVIII (és a dir, coincidint amb el final de les obres del temple o poc després d'acabar-les).

La casa núm. 7 del carrer de la Font té un portal d'arc rebaixat constituït per maó en full de llibre i ornat amb una anella decorada amb ziga-zaga i tres punts¹⁸.

La corresponent al núm. 4 ha estat lliscada amb ciment i convertida en magatzem. El portal, també d'arc rebaixat constituït per maó en full de llibre, presenta una anella ornada amb parelles d'arcs en-

16.- Aquest tipus de punxó, sol o acompanyat d'altres elements, és freqüent a la Conca, en edificis dels segles XIX i XX. N'hem descrit a Montblanc (núm. 4 del carrer de les Corts, segle XX, i núms. 11 i 13 del carrer de Ramon Cantó, segle XIX) i a Blancafort (plaça de Mossèn Gaietà, segle XIX). Vegeu J. SANTANACH i SOLER, *L'ornamentació... (II): Montblanc*, Op. cit. pp. 21 i 31, figures 16, 42 i 44, i notes 13 i 28, i *L'ornamentació... (III)*, Op. cit. p. 24 i nota 48. En ambdós treballs esmentàvem un picaporta ornat amb un tipus de punxó semblant, d'Esparreguera (Baix Llobregat), publicat per Violant amb el següent peu: «Aquest és el més novell de tots els de la làmina, car pertany a les acaballes del segle passat o a començaments de l'actual» (R. VIOLANT I SIMORRA, *Art Popular...* Op. cit. làmina XXXII, fig. 5). Més endavant trobarem aquest punxó en diversos indrets de l'Espuga de Francolí: carrer d'Anselm Clavé, 18 (segle XIX), carrer Nou, 54, carrer Major, 22 (1952) i carrer de la Font, 12. Hem vist punxons semblants molt lluny de la Conca de Barberà: a Tuixén (Alt Urgell) i al portal de l'església de Cabrera de Mataró (Maresme), on els ferratges són molt més moderns que el temple, construït el 1536 (T. LLORET i M. TARRADELL, *GEC*, Volum 4. Barcelona, 1973, p. 74).

17.- SANTANACH i SOLER, J. *L'ornamentació...* Op. cit. p. 75, fig. 3 i notes 5 i 6. A la nota 5 exposàvem la hipòtesi que dita església de Cabra fos de principis del segle XIX. A la nota 6 establíem una semblança entre els claus de l'església de Cabra i els de la de Masmolets (Alt Camp), el disseny dels quals els situaria entre els de Cabra i els «d'ala de mosca» originals d'Agustí, ferrer de Montblanc (vegeu nota 10). L'església de Masmolets està datada del 1808, mentre que uns poms (superposats en part als claus) del portal són del 1817.

18.- SANTANACH i SOLER, J. *L'ornamentació...* Op. cit. fig. 4.

frontats per la concavitat, col·locades en sentit longitudinal i amb un punt de separació entre elles¹⁹.

A les cases núm. 8 i núm. 10 (Cal Ramonet: el portal és d'arc rebaixat constituït per maó en full de llibre) de la *Traversera del carrer de Sant Antoni*, així com a les núm. 1 i núm. 8 del *carrer Nou* (ambdues amb portal d'arc rebaixat, també de maó en full de llibre; la núm. 8 està enfonsada), trobem anelles de decoració idèntica a la de la cara frontal de l'anella del núm. 2 del carrer de Sant Antoni (figura 3), vista poc més amunt. A les altres cases del carrer Nou les anelles estan ornades amb ziga-zaga i punt²⁰, i ziga-zaga i tres punts. Una d'elles, de secció quadrada, presenta ziga-zaga i punt a cada una de les dues cares frontals.

En un portal gran, com de magatzem, de la *Segona Traversera del carrer Major* trobem una anella ornada amb decoració idèntica a la de les cares laterals de les anelles de Can Castellví, a Montblanc²¹: dues ziga-zagues arrambades respectivament a les vores interna i externa, i que no es toquen entre si. A cada triangle format hi ha un punt i un altre a cada angulació de la franja central.

En un carrer de comunicació entre la Segona i la Primera Traverseres del carrer Major, hem vist una balda de palanca, d'escut retallat (figura 14). L'ansa presenta un tornejat central. La palanca ha desaparegut. Deu pertànyer al segle XIX²².

19.- Com indicàvem en parlar d'una anella idèntica vista en una casa del carrer de l'Hospital, a Solivella (J. SANTANACH i SOLER, *L'ornamentació... (III)*, Op. cit. p. 21, fig. 44 i nota 39), aquesta és una decoració molt estesa a la Conca, gairebé sempre en cases pobres, és a dir, de senzilla arquitectura. Al mateix treball la trobàvem en una anella del carrer General Sanjurjo, a Blancafort (p. 26 i nota 51). Més endavant la veurem en una casa amb llinda de fusta, del segle XIX o XX, a Rojals, i a l'Espluga: núm. 11 del carrer de la Conca (llinda recta) i núm. 75 de la carretera de Poblet (llinda de fusta, probablement del segle XIX). També l'hem vista molt lluny de la Conca: a l'anella i a l'escut del picaportes de l'ermita de Malanyanes, a Santa Agnès de Malanyanes (la Roca del Vallès, Vallès Oriental).

20.- SANTANACH i SOLER, J. *L'ornamentació... Op. cit. fig. 15.*

21.- SANTANACH i SOLER, J. *L'ornamentació... (II): Montblanc*, pp. 25 i 27 i fig. 33.

22.- Les baldes de palanca, nombroses a la Ribagorça, al Pallars, a l'Alt Urgell i a la Cerdanya, són poc freqüents a la Conca de Barberà. N'hem descrit una, probablement del segle XIX, col·locada al portal de l'església de Barberà (J. SANTANACH i SOLER, *L'ornamentació... Op. cit. p. 78 i fig. 13*). Pràcticament idèntica a aquesta és una vista a la Riba (Alt Camp), col·locada fora del seu emplaçament original (ha perdut la palanca i a la fusta falta el corresponent forat). Més endavant en trobarem una a Poblet i una altra a l'Espluga (núm. 27 del carrer del Castell). Violant ha descrit baldes d'aquest tipus a Prats de Lluçanès i a Tortosa (Baix Ebre). Vegeu J. VIOLANT i SIMORRA, *Art Popular... Op. cit. pp. 161-164.*

La casa corresponent al núm. 1 de la *Primera Travessera del carrer Major* té un portal dovellat de mig punt. A la dovella central trobem un hexàgon allargassat de costats còncaus, en relleu, dins del qual, també en relleu, la data de 1780. El portal presenta una portella en la qual hi ha un pica porta-balda d'anella de secció quadrada. A les dues cares frontals, en incís, grups de quatre arcs col·locats en línia radial. A cada grup podem distingir-ne dos d'externs (de concavitat interna) -gran i petit-, i dos d'interns, de concavitat externa, també gran i petit. Cada grup de quatre cercles està separat dels adjacents per un punt (figura 15). Més endavant trobarem una anella idèntica al núm. 17 del carrer del Castell, de l'Espluga de Francolí. En una petita porteta lateral trobem una anella també de secció quadrada, decorada en incís a les dues cares anteriors. El dibuix és semblant al que acabem de veure, si bé entre els grups de quatre arcs, en lloc d'un sol punt se n'hi disposen tres, col·locats en sentit radial (figura 16).

El núm. 6 correpon a un magatzem amb portal d'arc rebaixat constituït per maó en full de llibre. Presenta un picaporta-balda d'anella ovalada, de secció circular, amb tornejat a la zona central. Està ornada amb un escut circular, retallat (deu arcs). L'escut del punt de picar ha estat esmentat més amunt. També és circular, retallat, si bé en aquest cas el retallat està constituït per vuit sistemes d'arc i triangle²³. A la mateixa porta hem vist un bocaclus retallat i calat (figura 17), de disseny barroc molt àgil (fins fa pensar en l'estètica modernista). Presenta simetria axial invertida. Està mutilat gairebé de la meitat en avall. Aquests ferratges deuen ser aprofitats perquè els creiem bastant més antics que l'esmentat magatzem (principis del segle XIX?).

Entrant al *carrer de Sant Josep*, la primera casa a la dreta està molt renovada, però presenta un interessant portal dovellat de mig

Nosaltres n'hem observat a l'Aragó. D'entre les occitanes, n'hem vist publicades de l'Auvernia (J. DESAYMARD, *Vue synthétique de l'art populaire en Auvergne*, a *L'art populaire en France*, Librairie Istra. Estrasburg, 1929, p. 21) i de la Dordonya (A. Van GENNEP, *Entrées de loquets et de serrures a Saint-Léon-Vézère (Dordogne)*, a *L'art populaire en France*, Librairie Istra. Estrasburg, 1929, pp. 185-189). D'entre les basques, de Guipúscoa (Régil i Elosiaga) i de Navarra (Urzainki, Corella, Etxalar, Arteaga, Arteta, Ostabat, Lesaka i Oronoz Mugaire). Les primeres són publicades per L.P. PEÑA-SANTIAGO, a *Arte popular vasco*, Editorial Txertoa. Sant Sebastià, 1985, p. 113 i figures 107-F i 107-G. Les segones, dels segles XVIII i XIX, anomenades «tiradores frailerros», per O. ULIBARRENA IROZ, a *Arte y decoración tradicional en Navarra*, Editorial Laser. Pamplona, 1985, pp. 73, 74, 78, 80 i 82.

23.- Vegeu nota 7.

punt. A la dovella central, un escut en relleu, en el qual, en incís, hi ha l'empunyadura i l'inici de la fulla d'una espasa, o, potser, un floret. Hi trobem també la data de 1577. Per sobre de l'escut, en incís, l'anagrama de Jesús i la data de 1713. Probablement posterior a aquesta darrera data és l'anella del portal: el seu disseny, amb variacions, és freqüent al segle XIX²⁴. És el següent (figura 18): estrelles de vuit puntes amb un punt central i un a cada extrem, separades per grups de tres punts col·locats en sentit radial.

El portal de la casa núm. 9 és d'arc rebaixat, dovellat, datat de l'AÑO 1850 sota l'anagrama de Maria. Hi veiem un picaporta-balda d'anella de secció quadrada, amb ziga-zaga i punt a cadascuna de les dues cares frontals. Aquesta anella presenta un escut ovalat apaïsat en el qual trobem calada la data de 1856. Al segon pis d'aquesta casa, un balcó amb barana de forja molt treballada, del segle XIX.

A la casa corresponent al núm. 9 del *carrer de Sant Salvador* trobem una anella de secció quadrada, ornada amb incisos a les dues cares frontals, tant interna com externa. A la interna, ziga-zaga, amb una línia radial migpartint cada un dels triangles formats i una petita línia travessera a la zona central. A l'externa, filera d'X, amb una línia radial (incompleta pel dos extrems) a cada intersecció (figura 19). El portal és d'arc rebaixat, probablement del segle XIX.

Al *raval de Vimbodí*, de VALLCLARA, hem vist alguns picaportes d'anella, ornats amb ziga-zaga simple²⁵ i amb un i tres punts.

El núm. 5 de la *plaça de l'Església* correspon a la capella de Sant Antoni de Pàdua, del 1653, emprada actualment com a magatzem²⁶. Les portes, evidentment posteriors a l'obra de la capella, tenen un ferrissat constituït per claus de cabota piramidal quadrada poc elevada i estan ornades amb una anella de curiosa decoració incisa (figura 20), no gaire regular. De dins cap enfora trobem: una filera de ratlletes paral·leles oblíques (que toquen el límit intern), una filera d'arcs de concavitat externa que estan enfrontats amb d'altres de concavitat interna, i una filera de ratlletes longitudinals amb sengles arcs tangents de concavitat externa. L'anella de subjecció presenta tres fileres longitudinals de parelles d'arcs enfrontats per la concavitat (figura 21).

24.- Aquest tipus d'estrella incisa (una variant de la qual hem vist poc més amunt, al núm. 4 del carrer de Sant Antoni, corresponent a l'any 1849; vegeu fig. 2 i nota 8) és freqüent a l'Alt Camp (comarca que Violant, amb l'aprovació de Josep Iglésies, considera dins la mateixa regió etnogràfica que la Conca de Barberà; vegeu R. VIOLANT i SIMORRA, *Etnografia de Reus...* Op. cit. pp. 13 i 14), en cases del segle XIX: Cal Canonge (1882), Masarboñès (18...).

25.- SANTANACH i SOLER, *J.L'ornamentació... (III)*, Op. cit. fig. 25.

26.- SANS TRAVÉ, J.M. *La Conca...* Op. cit. p. 375.

La decoració del punt de picar és semblant, però està molt desdibuixada.

El portal del núm. 2 està ornat amb un picaporta d'anella una mica ovalada, l'eix major de la qual és perpendicular al sòl. La secció de l'anella és quadrada. Les dues cares anteriors estan ornades amb tres grups de dues entalles radials, les quals formen creu amb el punt de sustentació (una piràmide quadrada amb entalles a les arestes i a les alçades de les cares).

L'església està dedicada a Sant Joan Baptista. Per a alguns autors és moderna²⁷. Segons Josep M. Sans s'inicià el 1660 i s'acabà el 1760²⁸. De fet, el frontispici és clarament neoclàssic, datable a la transició dels segles XVIII i XIX. Els ferratges del portal són del tipus, tantes vegades esmentat, original d'Agustí, ferrer de Montblanc, la primera peça datada del qual és del 1781, amb possibilitat d'haver-ne existit del 1775²⁹. El portal es clou amb dues portes, cadascuna de les quals té una portella. A cada portella, un bocaclaus i un picaporta. Presenten algunes mutilacions: a la portella de la dreta, a la zona inferior del bocaclaus. A la de l'esquerra, una bona part del bocaclaus i tot l'escut del picaporta. Les anelles són de secció quadrada, amb les dues cares frontals ornades amb ziga-zaga i tres punts. El suport de l'anella de l'esquerra és l'original, el que trobem en tots els ferros d'aquesta sèrie: un piu tornejat (figura 22) adossat a una petita anella de subjecció amb quatre estries i els espais més externs reomplerts amb ratlletes paral·leles oblíquies (figura 23). El suport de l'anella dreta, en canvi és més modern: quadrat, amb dos grups de dues entalles transversals paral·leles, i anella llisa. Les portes presenten, a més, un ferrissat constituït per dos-cents trenta claus «d'ala de mosca», amb una de les diagonals perpendicular al sòl. Estan col·locats en fileres horitzontals més o menys plenes segons els plafons obrats en relleu a la fusta.

La casa núm. 9 del carrer Major té un portalet de mig punt ornat amb una anella de secció quadrada. A la cara àntero-externa hi ha una ziga-zaga amb un punt a cada angle. Idèntic dibuix, però en anella plana, adorna el portal del núm. 7 (és d'arc rebaixat, dovellat, sense datar). L'anella del núm. 18 del carrer de la Font és d'aquest mateix tipus. Aquest disseny, l'hem vist més amunt, al núm. 2 del

27.- RECASENS i COMES, J.M.GEC, Volum 15. Barcelona, 1980, p. 210. A. PALAU i DULCET, *Guia...* Op. cit. p. 154. J. IGLÉSIES i J. SANTASUSAGNA, *Les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llana*, Centre de Lectura. Reus, 1929, p. 231.

28.- SANS i TRAVÉ, J.M. *La Conca...* Op. cit. p. 374.

29.- Vegeu nota 10.

La casa núm. 9 del *carrer Major* té un portalet de mig punt ornat amb una anella de secció quadrada. A la cara àntero-externa hi ha una ziga-zaga amb un punt a cada angle. Idèntic dibuix, però en anella plana, adorna el portal del núm. 7 (és d'arc rebaixat, dovellat, sense datar). L'anella del núm. 18 del *carrer de la Font* és d'aquest mateix tipus. Aquest disseny, l'hem vist més amunt, al núm. 2 del carrer de Sant Antoni, de Vilanova de Prades³⁰.

La casa núm. 8 (del carrer de la Font) té el portal resolt per una llinda de fusta i clos per dues portes desiguals. La més gran llueix una anella ornada amb parelles d'arcs enfrontats per les concavitats, amb punt central i dos punts radials de separació (figura 24). Aquest disseny pot ser un ascendent del que trobem al núm. 19 del carrer Major de Vilanova (vegeu més endarrera) i a la Porta Reial de Poblet (vegeu més endavant). És semblant, però no idèntic, a varis dels que estudiarem a l'Espluga de Francolí.

El núm. 8 del *raval de Vilanova de Prades* correspon a un cobert modern, a la porta del qual hi ha un escut de pany antic, aprofitat. És retallat i calat (figura 25), i està col·locat en posició invertida. Lleument mutilat. Per sobre seu, un bocí molt mutilat d'escut de picaporta, també retallat.

La casa núm. 11 presenta un portal resolt per una llinda recta, datada del 1805. Hi ha un picaporta d'anella incís amb ziga-zaga i tres punts. Està ornat amb un escut circular, retallat (sis sistemes d'arc i merlet)³¹, sense calar.

La casa núm. 14 està datada del 1834. El portal és d'arc rebaixat constituït per maó en full de llibre. Hi trobem una anella ornada amb ziga-zaga i, als triangles formats, un dibuix imprès a punxó: una floreta amb una línia tangent i una altra línia parel·lela a aquesta, adossada a una ziga-zaga (figura 26).

El portal de la casa corresponent al núm. 4 del *carrer de la Mura-*

30.- Vegeu nota 9.

31.- Tipus de retallat molt estès a la Conca. A J. SANTANACH i SOLER, *L'ornamentació... (III)*, Op. cit. p. 15 i notes 23 i 24, passàvem revista dels diversos exemplars coneguts. Amb vuit sistemes i un calat consistent en quatre rectangles apaïrats, en creu, l'hem vist a Vallespinosa (segona meitat del segle XVIII), a Segura (finals del segle XVIII o principis del XIX) i a l'església de la Sala de Comalats (1801 o poc més tard). A Montblanc fèiem distinció entre els d'interior calat, amb un cercle cada dues arcades (casa núm. 42 del carrer de Santa Tecla, amb dotze i catorze sistemes, i a la casa núm. 60 del mateix carrer, datada del 1881), i els d'interior ple (Torre dels Cinc Cantons, amb onze sistemes, i taller de la muralla de Santa Tecla, segle XIX o finals del XVIII). Més endavant veurem el mateix disseny en un pom del núm. 44 del carrer dels Ametllers, a l'Espluga de Francolí (set sistemes, llis).

lla és d'arc rebaixat, dovellat. Hi trobem un pom de forma entre cònica i esfèrica. Al vèrtex hi ha un punt incís. Altres sis punts formen un cercle a l'entorn del central. A les cares, deu entalles radials delimiten altres tantes zones bombades, cinc de les quals són llises, mentre que les altres cinc (alternades amb les anteriors) presenten una línia radial centrada constituïda per punts incisos. Aquest pom té un escut circular retallat (figura 27). El seu disseny, si bé recorda el dels sistemes d'arc i merlet vist poc més amunt, és únic: està format per quatre sistemes de dos arcs i merlet.

Al *raval de Montblanc*, de VIMBODÍ, hi ha alguna anella decorada amb ziga-zaga i punt, i alguna altra de secció quadrada, sense decorar.

La casa núm. 2 del *carrer del Mestre Joan Manresa* té el portal resolt per una llinda de fusta, datada del 1776, en baix relleu. Es clou amb dues portes desiguals, la gran migpartida horitzontalment: a la zona superior hi ha una anella ornada amb ziga-zaga i punt.

El núm. 23 del *carrer del Sitjar* correspon a un cobert. A la porta hi ha un estirador tipus «caixa de núvia» fixat amb claus industrials. L'anella és rectangular, sense tornejar. L'escut és retallat (figura 28).

El portal del núm. 35 del *carrer Major* és d'arc de mig punt, dovellat. Molt posteriorment a la seva construcció, s'instal·là un balcó amb barana de forja molt proper a la llum del portal, tant que el balcó es va menjar la meitat superior de la dovella central. A la porta hi ha un estirador tipus «caixa de núvia» molt senzill, sense escut.

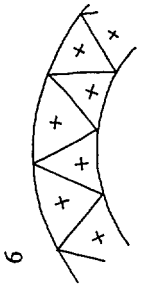
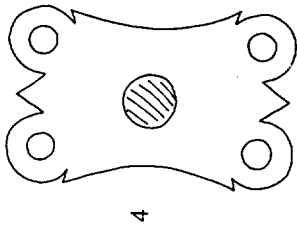
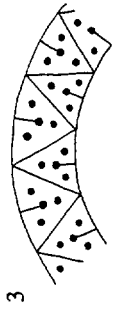
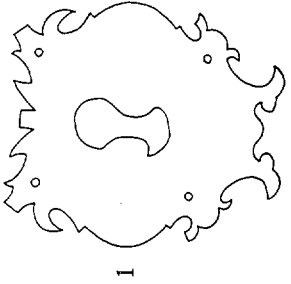
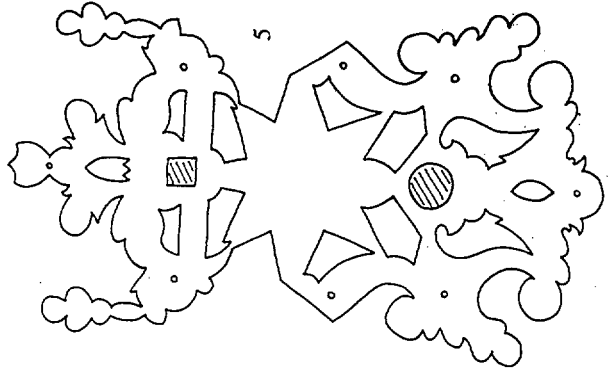
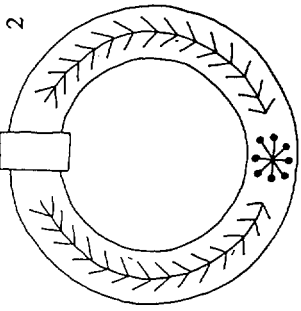
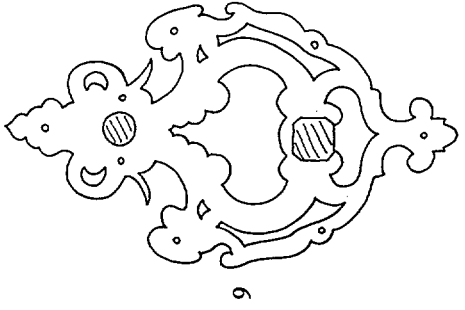
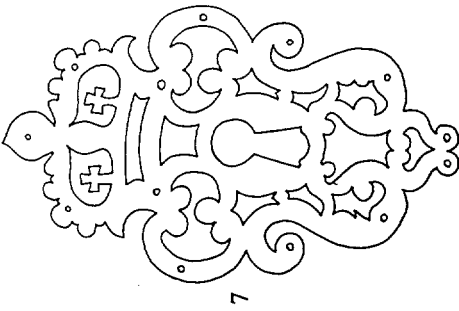
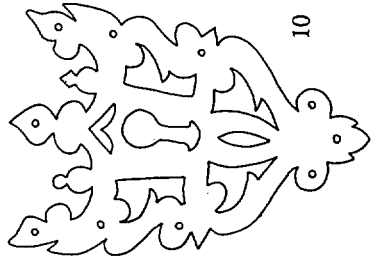
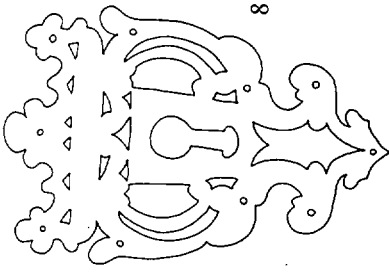
La casa del carrer Major situada enfront del carrer de Ramon Griñó presenta el portal d'arc rebaixat, dovellat, ornat amb una anella de secció quadrada, incisa a les quatre cares amb ziga-zaga i punt. Té un escut circular, retallat formant setze arquets (figura 29). Deu pertànyer a finals del segle XIX.

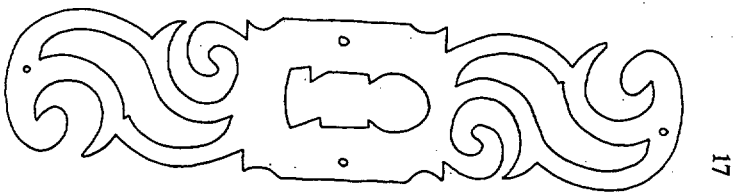
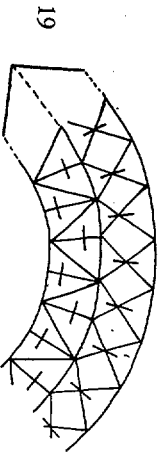
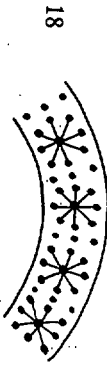
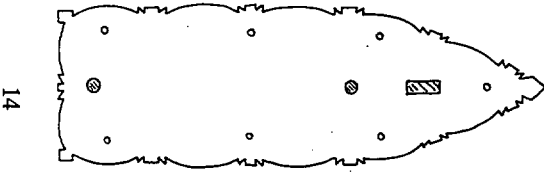
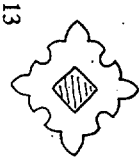
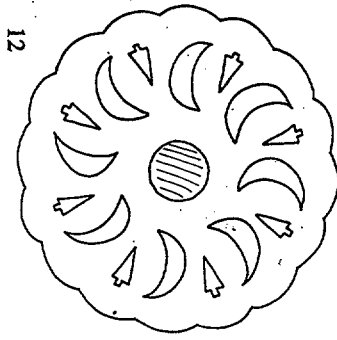
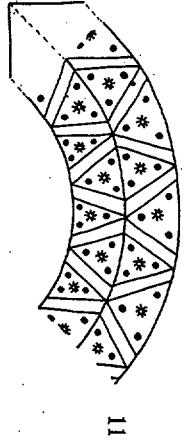
El núm. 2 del *carrer de la Font* correspon a un cobert de portal resolt per llinda de fusta, amb petit ràfec de teula per sobre. A la porta veiem un estirador tipus «caixa de núvia», sense escut, amb els extrems de l'anella aplanats i retallats. Hi ha, a més, una anella decorada amb X.

Al núm. 1 (a tocar del carrer Major) del carrer que mena a l'esplanada de darrera l'església, hi ha una anella ornada amb ziga-zaga i tres punts.

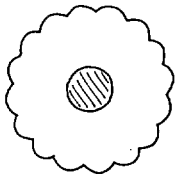
L'església parroquial, gòtica, s'inicià el 1287³² i s'acabà amb el portal d'entrada i el campanar en temps de l'abat Porta (1502-1526),

32.- PALAU i DULCET, A. *Guia...* Op. cit. p. 149. J. M. SANS i TRAVÉ, *La Conca...* Op. cit. p. 360.

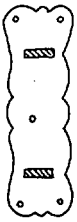
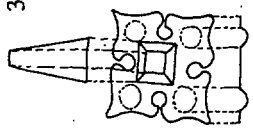

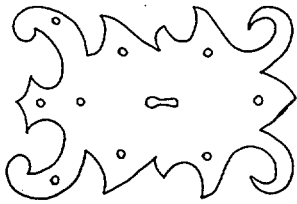
29

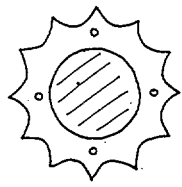
31

28

30

32

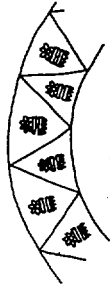
21

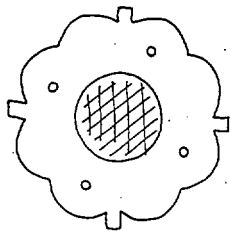
24

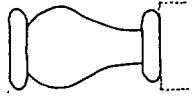
26

27

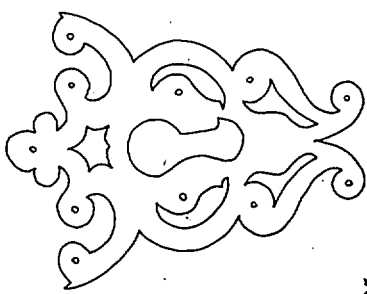
20

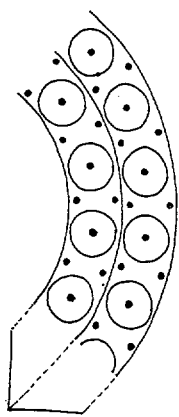
22

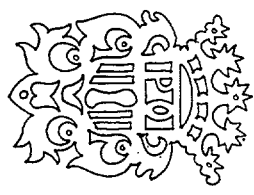
23

25

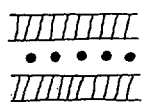
33

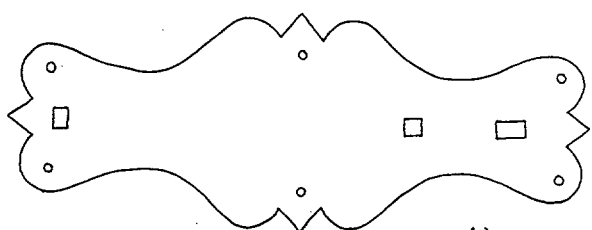
34

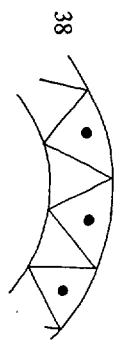
36

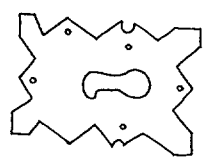
37

35

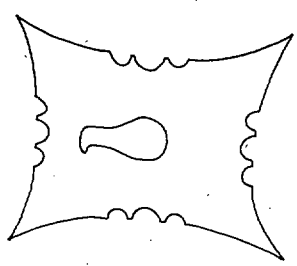
38

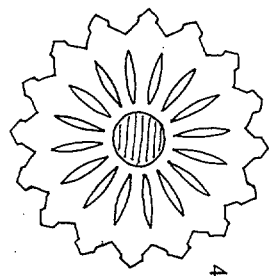
40

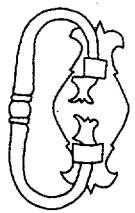
42

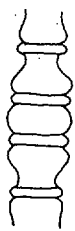
44

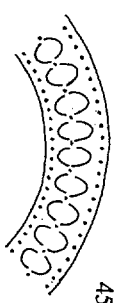
41

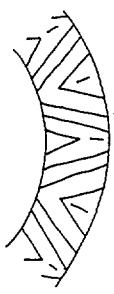
43

39

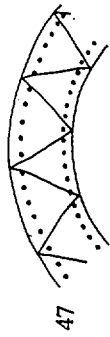

45

46

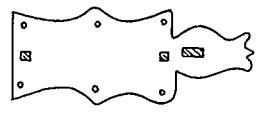

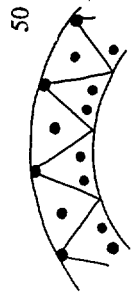
47

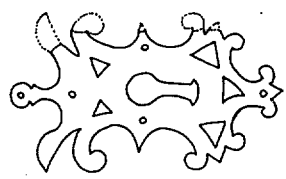
48

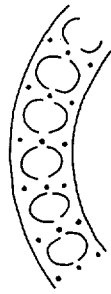
49

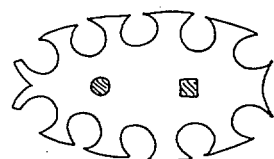
50

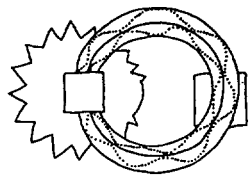
51

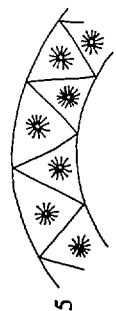
52

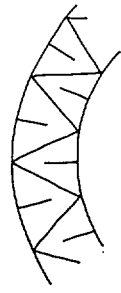
53

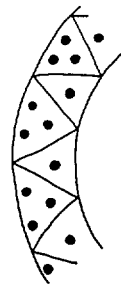
54

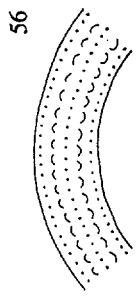
55

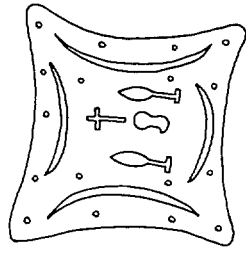
57

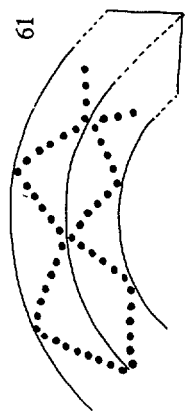
59

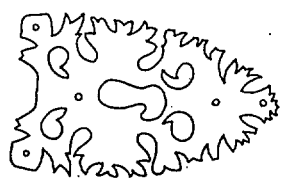
56

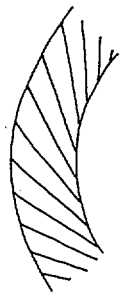
58

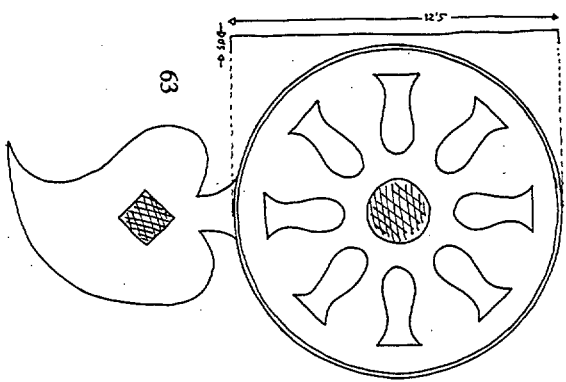
61

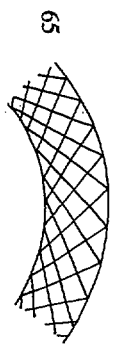
60

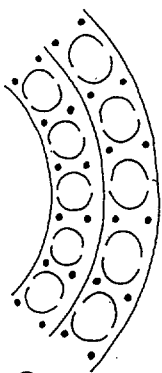
62

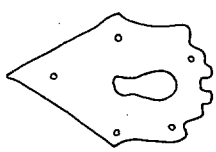
63

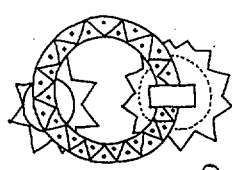
65

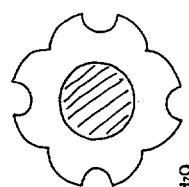
68

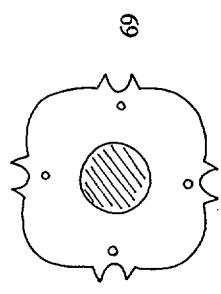
67

66

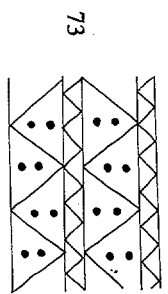
64

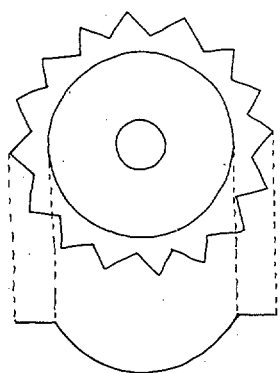
69

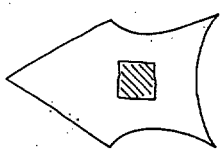
71

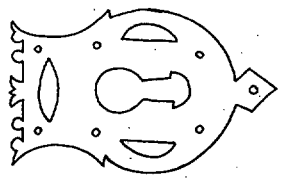
73

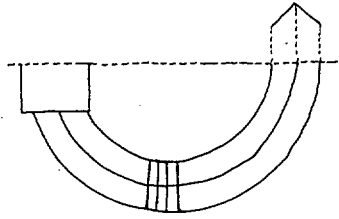
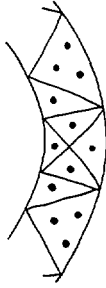
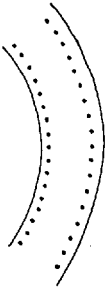
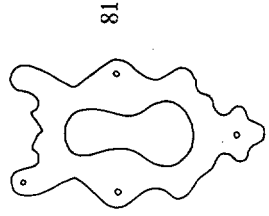
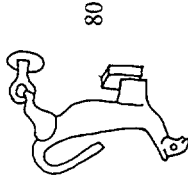
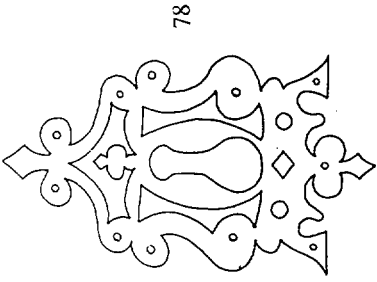
74

72

70

l'escut del qual trobem a la dovella central d'aquest portal. Les portes són noves. Els ferros que les ornamenten també: els bocaclaus (figura 30), retallats, presenten un forat molt petit per a la clau (es tracta, doncs, d'una clau moderna); d'altra banda, estan subjectats per claus de grossa cabota, no habituals en aquest tipus de pany. Trobem, també, claus de ferrissar, amb escut retallat i bombat (figura 31), i poms, d'escut circular dentat (figura 32).

A Vimbodí hem pogut observar nombrosos balcons amb barana de forja, dels segles XIX i XX. Però, llevat del modern de l'església, acabat d'esmentar, no hem vist cap bocaclaus (ni tampoc cap empremta marcada a la fusta, com és habitual quan n'han estat arrencats).

A RIUDABELLA, a MILMANDA i a LES MASIES no hem vist ornamentació en ferro digna d'interès.

La Porta Reial del Monestir de POBLET està ornada amb un picaporta-balda d'anella, de secció quadrada, amb cadascuna de les dues cares anteriors incises amb cercles de punt central, separats entre ells per dos punts col·locats en sentit radial (figura 33). Aquest disseny, en anella plana, l'hem estudiat més amunt, al núm. 19 del carrer Major de Vilanova de Prades. Ambdós els hem considerat com una evolució del de l'anella del núm. 8 del carrer de la Font, de Vallclara (figura 24). Com a corol·lari, tots aquests ferros provenen probablement d'un mateix obrador, el de Biel, a l'Espluga de Francolí, d'on han sortit els ornaments en ferro per a la restauració de Poblet³³. Això explica la profusió de dissenys semblants que trobarem a l'Espluga i pobles del seu entorn.

El bocaclaus d'una porta interior, situada a tocar del portal, és retallat i calat amb les armes de Poblet coronades (figura 34). La factura d'aquests ferros és excel·lent. No creiem que difereixin gran cosa dels originals desapareguts. Únicament la corona del bocaclaus, el retallat de la qual forma estranyes foliacions, ens fa adonar de la veritable edat de la peça. També podem fixar-nos en els claus de subjecció, relativament escassos, i, sobretot, lluny de la perifèria de l'escut (i no prop de les puntes, disposició usual als exemplars antics).

A la plaça interior del monestir hi ha un portal rebaixat, dovel·lat, datat del 1936. Hi hem vist una balda de palanca d'ansa de centre tornejat i escut retallat (figura 35), a la qual falta la palanca³⁴. No és original de la porta, solament hi està clavada per a fer d'estirador (el forat de la palanca no té continuïtat a la fusta, els claus són industrials). Deu pertànyer al segle XIX.

33.- *Forja espluguina i d'arreu de la Conca*, a «El Francolí», segona època, núm. 2. L'Espluga de Francolí, març 1983, p. 12.

L'església vella, gòtica, de l'ESPLUGA DE FRANCOLÍ està dedicada a Sant Miquel. Emma Liaño, basant-se en el text d'una làpida situada a tocar del portal lateral, creu que fou iniciada el 1294³⁵. El portal principal, situat al frontispici del temple, es clou per dues portes ferrissades amb claus de cabota piramidal quadrada. A cada una d'elles s'hi obre una portella. Cada portella està ornada amb un picaporta d'anella i un escut de pany, idèntics a banda i banda. Els bocaclaus són retallats i calats (figura 36), de petites dimensions (9 cm. d'alçada per 6,5 d'amplada). Semblen fets originalment per a Poblet: en comparar-los amb el que acabem de descriure, pertanyent a Poblet (figura 34), veiem que les úniques diferències són la mutilació de la corona i la de les lletres P.O. Malgrat que els claus de subjecció són bastant centrats, les embocadures semblen de factura antiga. El que sí que és modern amb seguretat són els picaportes i altres ferratges d'ambdues portes, perquè el 1932, en publicar Palau la seva Guia, la porta lateral estava cegada i la principal parcialment tapiada³⁶. Aquests picaportes estan constituïts per una anella de secció quadrada. Cadascuna de les quatre cares està ornada amb ziga-zaga i punt. Es tracta d'unes anelles de grans dimensions (18,5 cm. de diàmetre). L'anella de subjecció també és treballada en incís (figura 37): dues línies longitudinals divideixen l'espai disponible en tres franges, la central de les quals és més ampla que les altres dues. Les franges laterals s'omplenen amb sengles fileres de ratlletes horitzontals (o lleument oblíques) mentre que la central presenta una filera de punts. El punt de picar és un clau de cabota piramidal amb un punt incís a cada cara. El portal lateral també és clos per dues portes, ferrissades amb claus semblants als de la porta del frontispici. A cada una d'elles hi ha un picaporta d'anella, de disseny idèntic als de l'altra porta, si bé de menor diàmetre (15 cm.). Els punts de picar també són com els de l'altra porta.

Al núm. 75 del carrer de Sant Miquel trobem una anella ornada amb ziga-zaga i punt solament als triangles externs (figura 38). Pertany ja al segle XX.

Al núm. 68 el portal ha estat modernitzat, amb el nivell de la

35.- LIAÑO MARTÍNEZ, E. *L'església gòtica de Sant Miquel, a l'Espluga de Francolí*, a «Arrels» núm. 1. L'Espluga de Francolí, 1980, pp. 114-116. Aquesta làpida és de difícil lectura. Palau, basant-s'hi, escriu que «en un carreu del mur hi ha una inscripció borrosa, amb data de 1297, probablement l'any en què s'acabà el monument» (A. PALAU i DULCET, *Guia... Op. cit.* p. 130). Manuel Bonet indica simplement que la làpida duu la data del 1294 (M. BONET I ESTRADÉ, *L'Espluga de Francolí*, dins *La Conca de Barberà. Els municipis*, a GGCC, Volum 9, Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1983, p. 354).

36.- PALAU i DULCET, A. *Guia... Op. cit.* p. 130 i fotografia de la p. 133.

llinda més baix que el de l'original (la nova llinda és de ciment armat). S'ha aprofitat la porta de fusta, que conserva un estirador tipus «caixa de núvia», sense escut. Els extrems de l'anella són aplanats i retallats; el centre presenta un tornejat bastant extens (figura 39). Deu pertànyer al segle XIX o principis del XX.

Al núm. 66 trobem una anella (probablement del segle XX) de decoració ja esmentada més amunt: ziga-zaga en la qual no han estat omplerts els triangles formats, però sí s'ha puntejat cada vèrtex³⁷. Aquest disseny, com hem vist, apareix en anelles de cases no gaire velles, com a màxim de mitjan segle XIX, situades a l'Espluga o poblacions properes. No és, doncs, aventurada la hipòtesi d'una procedència espluguina comuna.

Al núm. 25 trobem un portal de llinda recta, probablement del segle XIX. Està clos per una porta de dues fulles. A la de la dreta trobem un bocaclus retallat (figura 40). A la de l'esquerra, un picaporta d'anella. L'escut de l'anella és circular, retallat i calat. Tot i que l'estructura en recorda d'altres més antigues, el tipus de retallat, molt geomètric, cantellut, traeix l'època de factura, com hem dit, segle XIX. El retallat consisteix en setze sistemes de merlets triangulars (figura 41), i el calat en uns fusos radials encarats a la depressió entre merlets. El punt de picar (una enclusa) posseeix un escut semblant, si bé amb sistemes proporcionalment més grossos que a l'escut de l'anella (per un diàmetre d'escut pràcticament idèntic, sols s'hi retallen vuit sistemes, enfront dels setze de l'anella). Aquesta anella és de secció quadrada, amb cada una de les dues cares frontals ornada amb ziga-zaga i tres punts.

El núm. 69 del *carrer de Mossèn Serret* correspon a un tancat, probablement ja del segle XX, en el qual hi ha una anella decorada amb ziga-zaga, no incisa com és habitual, sinó formada pel límit entre triangles interns, més sortits, i els externs, més ensorrats³⁸.

Al núm. 24 queda l'escut en ferro colat d'un picaporta de martell, en el qual, precisament, ha estat mutilat el martell. Té la disposició de l'àliga bicèfala, si bé no creiem que es tracti d'àligues sinó més aviat d'aus tropicals, les trosses de les quals, unides, formen com una

37.- Vegeu nota 9.

38.- A la Conca de Barberà aquesta decoració és rara: només n'hem vist un altre exemplar, a Belltall (vegeu J. SANTANACH i SOLER, *L'ornamentació... (III)*, Op. cit. p. 16, fig. 21 i nota 27). És molt freqüent, en canvi, a l'Alt Urgell: l'hem pogut observar a Tuixén, Lavansa, Cornellana, Castellbò, Vilamitjana, Españ, Taús i Alinyà. També l'hem vist a Rubió, primer poble del Pallars Sobirà passat el port de Cantó. A Espot (Vall d'Aneu, Pallars Sobirà) hi ha una anella d'aquest tipus datada del 1885.

corona. És una casa bastant nova, de tombant de segle o encara més cap ençà.

En aquest carrer hem vist també algunes anelles ornades amb ziga-zaga i punt i d'altres de secció circular.

Al carrer de la *Sortida*, l'anella del núm. 11 està incisa amb ziga-zaga i tres punts, mentre que les dels núms. 10 i 16 ho estan amb ziga-zaga i punt.

El núm. 14 del carrer de les *Sortetes* correspon a una casa del segle XIX, en la porta de la qual hi ha un bocaclaus retallat, apaïsat, collat ja amb cargols (figura 42).

La casa núm. 23 té un portal d'arc rebaixat constituït per maó en full de llibre. Correspon probablement al segle XIX. La porta està ornada amb un petit estirador tipus «caixa de núvia». Té escut retallat (figura 43)³⁹. L'anella és d'extrems aplanats i retallats, amb el centre una mica tornejat.

A la casa corresponent al núm. 4 del carrer de *Sant Joan* hi ha un escut de pany retallat. És un quadrat de cares còncaues, amb tres arcs al centre de cada una d'elles (figura 44).

Al núm. 31 del carrer dels *Templaris* hi ha un picaporta d'anella del segle XIX, ornat amb incisos. De fora cap endins trobem les següents fileres (figura 45): punts, arcs de convexitat externa, punts (situats al punt de confluència de quatre arcs), arcs de convexitat interna (encarats amb els anteriors), i punts. Pot relacionar-se fàcilment amb el que descriurem més avall, al núm. 22 del carrer de Sant Domènec (finals del segle XIX o inicis del XX) i al núm. 76 de la carretera de Poblet (figura 52), el qual és molt semblant al del núm. 1 del carrer Major, de Blancafort (1892)⁴⁰. També pot relacionar-se amb el del núm. 10 del carrer de la Conca i del núm. 4 del carrer de Sant Vicenç de Paül (figura 56), d'arcs molt més petits.

Al núm. 36 del carrer del *Capuig* trobem un picaporta d'anella ornat amb incisos geomètrics bastant irregulars. Ve a ser una doble ziga-zaga en la qual els diferents trams no acaben de contactar (excepte en algun cas rar). En els espais formats (trapezis i algun triangle escadusser), s'hi ha dibuixat un angle, el vèrtex del qual no arriba a la vora de l'anella, mentre que els costats sí arriben a la vora oposada. En cada espai hi ha, a més, una petita ratlleta radial, situada, en els angles de vèrtex intern, dins de l'angle, i en els de vèrtex extern, davant d'aquest (figura 46).

39.- El seu disseny recorda el del bocaclaus del núm. 34-36 de la muralla d'Alfons III, a Montblanc (probablement segle XIX). Vegeu J. SANTANACH i SOLER, *L'ornamentació... (II): Montblanc*, Op. cit. p. 21 i fig. 15.

40.- SANTANACH i SOLER, J. *L'ornamentació... (III)*, Op. cit. p. 26, fig. 62 i nota 49.

A la casa corresponent als nùms. 2 i 4 veiem un gran porxo que ocupa tota l'amplada de la façana, resolt per una gran arcada apuntada⁴¹. A la més important de les tres portes que s'obren al porxo (costats de pedra picada i llinda de fusta) hi ha una anella decorada amb dues fileres de punts incisos, i ziga-zaga sense cap relació amb dites fileres (figura 47). És una decoració que veurem repetida vàries vegades en anelles del carrer Major, de Vilaverd.

La casa corresponent al núm. 2 del *carrer del Mig* té el portal resolt per una llinda de fusta i ornat amb un estirador tipus «caixa de núvia». Hi ha escut retallat (figura 48). L'anella té els extrems aplanats i retallats i una mica de tornejat a la zona central. Deu pertànyer al segle XIX.

Al núm. 5 trobem un bocaclus ovalat, i al 9, un picaporta de martell, modern.

El núm. 15 del *carrer del Castell* és embellit per un balcó amb barana de ferro forjat del segle XIX o principis del XX. Al núm. 17 trobem un picaporta-balda d'anella de secció quadrada. La seva ornamentació és idèntica a la que hem vist més amunt, al núm. 1 de la Primera Travessera del carrer Major, a Vilanova de Prades (1780, figura 15).

El núm. 27 correspon a un cobert amb portal d'arc rebaixat, de volta plana. A la porta hi ha, cap per avall, una balda de palanca aprofitada com a estirador⁴². L'escut és retallat (figura 49). La nansa, una mica tornejada pel centre. Falta la palanca. L'escut està grollerament clavat a la fusta amb claus de manufactura industrial (un d'ells ocupa l'antic forat de la palanca). De tota manera, però, la balda no és gaire vella: a tot estirar, del segle XIX.

Al *carrer de Sant Josep* hem vist algunes anelles ornades amb ziga-zaga i tres punts. A les cases nùms. 8, 9 i 25 hi ha uns picaportes de martell idèntics, de fosa, que representen un lleó. A la llindeta del núm. 9, en excís, llegim: R.R. AÑO 1886.

El portal de la casa núm. 19 és d'arc rebaixat dovellat, datat del 1873. Té una anella ornada amb ziga-zaga amb un punt als triangles externs i dos (col·locats en sentit longitudinal a l'anella) als triangles interns. A més, hi ha un punt a cada vèrtex extern de la ziga-zaga (figura 50).

La casa núm. 14 té un portal d'arc rebaixat dovellat datat del 1880, el qual presenta una anella ornada amb ziga-zaga i quatre punts

41.- PALAU i DULCET, A. en publica la fotografia a *Guia...* Op. cit. p. 123.

42.- Vegeu nota 22.

(dos en sentit longitudinal i dos en sentit radial)⁴³. Al costat d'aquest portal, la mateixa casa té una porteta ornada amb un picaporta de martell que figura una cara de persona i un estirador que figura una serp. Tenen l'aspecte de ser forja moderna, molt ben feta.

El portal del núm. 4, d'arc rebaixat dovellat datat l'any 1870, presenta una anella ornada amb ziga-zaga i punt, i, a més, un punt a cada vèrtex de dita ziga-zaga⁴⁴.

La porteta del núm. 1 del carrer de Sant Domènec està resolta per una petita llinda on, en excís (per buidat d'un rectangle del contorn), llegim la data de 1889, amb el relleu d'un jou cornial per damunt. Per sobre la llinda, una tarja d'escala protegida per una reixa de forja.

El núm. 8 correspon a un cobert el portal del qual té costats de pedra picada, amb roderes al brancal i una pedra a cada banda perquè els vehicles no malmetin els costats en entrar i sortir. L'arc és rebaixat, fet de maó en full de llibre. Presenta una anella llisa i un escut de pany retallat i calat (figura 51). Aquest bocaclaus, fixat només amb tres cargols en línia vertical, més un a cada banda, fou mutilat recentment per tal de col·locar un llistó (clavat amb claus industrials) entre les llates de fusta originals.

Al núm. 22 hi ha un portal d'arc rebaixat, probablement de finals del segle XIX o ja inicis del XX, ornat amb una anella decorada amb incisos: sistemes de dos arcs enfrontats per la concavitat; per separació entre els sistemes, tres punts radials (figura 52). Veurem una anella idèntica al núm. 76 de la carretera de Poblet. Al núm. 1 del carrer Major, de Blancafort, n'estudiàvem una de semblant, però amb el disseny lateralitzat⁴⁵. Més amunt hem relacionat aquesta decoració amb la de l'anella del núm. 31 del carrer dels Templaris (figura 45).

Al núm. 49 trobem un portal d'arc rebaixat, probablement de finals del segle XIX o ja del XX. Hi ha un picaporta-balda d'anella de secció quadrada, amb les dues cares frontals ornades, cada una d'elles, amb ziga-zaga i punt. El punt de picar és una enclusa. Ambdós, anella i punt de picar, comparteixen un escut retallat (figura 53)

43.- Esmentàvem aquesta decoració en un portal del carrer de Sant Josep, corresponent al palau dels Alenyà, a Montblanc (vegeu J. SANTANACH i SOLER, *L'ornamentació... (II): Montblanc*, Op. cit. p. 22, fig. 19 i nota 15), i també en parlar de la carretera del Tallat, a Solivella (vegeu J. SANTANACH i SOLER, *L'ornamentació... (III)*, Op. cit. p. 21 i nota 36, on citàvem la casa de l'Esplugu actualment en qüestió). Fora de la Conca l'hem vista a la Bisbal del Penedès.

44.- Vegeu nota 11.

45.- Vegeu nota 40.

de grans dimensions (uns 23 cm. de llargada)⁴⁶.

El núm. 51 correspon a un cobert. Hi ha un picaporta d'anella de secció quadrada amb les dues cares frontals decorades amb sengles meandres puntejats (figura 54). Presenta un escut circular retallat dentat (disset dents). El punt de picar és quadrat.

El núm. 14 del carrer de Còrdova correspon a una casa deshabitada amb portal de costats de pedra resolt per un arc rebaixat de maó en full de llibre. Presenta una anella ornada amb ziga-zaga i múltiples punts. En dos dels triangles formats hi ha (a més dels múltiples punts) una espiga radial.

La casa núm. 18 del carrer d'Anselm Clavé té la portalada d'estil mecanicista ornada amb picaporta de ferro colat. Hi ha, a més, una balda d'anella decorada amb ziga-zaga i floretes o sols fets a punxó (figura 55). Aquesta anella és idèntica a la que més endavant veurem al núm. 54 del carrer Nou, també a l'Espluga⁴⁷.

Al núm. 11 del carrer de la Conca trobem un portal de llinda recta ornat amb una anella com la que hem vist més amunt, al núm. 4 del carrer de la Font, a Vilanova de Prades⁴⁸.

El portal del núm. 10 és d'arc rebaixat construït amb maó en full de llibre, excepte a la zona central, on hi ha una pila de maons plans. Decoren l'anella cinc fileres longitudinals incises, constituïdes, de fora endins per: punts, arcs de concavitat interna, punts, arcs de concavitat externa i punts (figura 56). És idèntica a la que trobarem decorant el núm. 4 del carrer de Sant Vicenç de Paül. Més amunt hem relacionat aquesta decoració amb la de l'anella del núm. 31 del carrer dels Templaris (figura 45): al carrer de la Conca els arcs són petits i els punts no estan col·locats a la seva confluència.

El núm. 54 del carrer Nou correspon a una casa restaurada i molt cuidada. El portal presenta una anella de decoració idèntica a la de la casa núm. 18 del carrer d'Anselm Clavé (figura 55), esmentada poc més amunt⁴⁹.

Al núm. 42 veiem una anella decorada amb ziga-zaga i dos punts col·locats en sentit radial. N'esmentàvem una d'igual a Montblanc, carrer del Joc de la Pilota núm. 7, corresponent a un cobert del segle passat o inicis de l'actual⁵⁰. Més endavant en trobarem una altra, al carrer Major de Vilaverd.

46.- El tipus de retallat recorda molt el d'un bocaclus col·locat en un portal de llinda de fusta datada del 1776, a Alió (Alt Camp).

47.- Vegeu nota 16.

48.- Vegeu nota 19.

49.- Vegeu nota 16.

50.- SANTANACH i SOLER, J. *L'ornamentació... (II): Montblanc*, Op. cit. p. 34 i fig. 54

Als núms. 37 i 29, l'anella està decorada amb ziga-zaga i punt.

Al núm. 2 de la *carretera de Poblet* hi ha una anella ornada amb ziga-zaga i, a cada triangle, una ratlla radial que no arriba al vèrtex (figura 57)⁵¹.

La casa corresponent al núm. 11, datada del 1854, té el portal dovellat, d'arc lleugerament rebaixat. Hi veiem un gran bocaclaus quadrat, d'uns 25 cm. de costat. Els costats són còncaus. Està calat amb una creu, dos xiprers i quatre arcs (figura 58). Són de lamentar vàries mutilacions. Hi ha, a més, una anella ornada amb ziga-zaga i tres punts.

A la casa núm. 17 hi ha balcons amb barana de forja, del segle XIX. El seu portal és d'arc rebaixat, dovellat. La núm. 24, deshabitada, té també un balcó amb barana de forja, del segle XIX o principis del XX, mentre que el portal, d'arc rebaixat, està construït amb maó en full de llibre. Les anelles que ornem ambdós portals tenen idèntica decoració: ziga-zaga amb tres punts als triangles externs i un als interns (figura 59)⁵².

El portal de la casa núm. 21 és també d'arc rebaixat, constituït per maó en full de llibre. Està ornat per una anella (decorada amb ziga-zaga i punt) i un picaporta de martell molt interessant que sembla de l'època original de la casa (segona meitat del segle XIX). L'inici del martell, prop de l'anella de subjecció, és aplanat, retallat geomètricament pels costats. Una mica més avall, la secció, de rectangular que era, passa a ser quadrada, amb un bisellat corbat als costats. Ve després la zona central (tornejada a semblança de la zona central de l'anella dels estiradors tipus «caixa de núvia»), un nou bisellat corbat, i el martell pròpiament dit. Per sobre d'aquest martell s'hi ha addicionat la figura d'una serp de cua retorçada. No hi ha escut.

El portal del núm. 25 és de llinda recta, probablement del segle XIX. Hi veiem una anella decorada amb ziga-zaga i tres punts, i un escut de pany retallat i calat, mutilat (figura 60).

El portal del núm. 42 és d'arc rebaixat, constituït per maó en full de llibre. Posseeix un picaporta (no balda) d'anella, de cara anterior llisa. Les cares posterior i lateral externa (molt estreta) estan decorades amb sengles ziga-zagues simples.

La llinda del núm. 46 està datada del 1777. A la porta veiem una anella de secció quadrada, amb cada una de les dues cares frontals

51.- Hem vist anelles d'aquest tipus a Torregrossa (Garrigues), Puigverd de Lleida (Segrià) i Tuixén (Alt Urgell). És semblant la de Berriobeiti (Navarra), del 1787, publicada per O. ULIBARRENA IROZ a *Arte y decoración...* Op. cit. p. 82.

52.- Hem vist el mateix tipus d'anella en una casa del segle XIX o principis del XX de l'Era del Ciurana, a la Riba (Alt Camp).

ornada amb ziga-zaga puntejada (figura 61). Idèntica decoració, si bé en anella plana, estudiàvem al portal d'una casa del 1882 a la Sala de Comalats⁵³. Més endavant, al carrer Major de Vilaverd, la tornarem a trobar (en una anella pertanyent, probablement, al segle XIX). Cal remarcar la diferència d'aquesta anella amb la de la figura 54, en la qual, en lloc de ziga-zaga puntejada, trobàvem meandre puntejat.

A la llinda de la casa corresponent al núm. 43 hi ha la data de 1789 en excís dins la representació d'un pergami parcialment enrotllat. L'anella està ornada amb ziga-zaga i punt.

La llinda del núm. 75 és de fusta, corresponent probablement al segle XIX. L'ornamentació de l'anella és idèntica a la del núm. 11 del carrer de la Conca⁵⁴.

El núm. 72 correspon a un cobert de porta antiga, aprofitada d'alguna altra construcció. Hi ha una anella ornada amb incisions oblíques (figura 62). Al carrer Pla, de Solivella, n'estudiàvem una de semblant, del 1808, si bé en aquell cas el sentit de les línies era invers⁵⁵.

Al núm. 76, de llinda de fusta, l'anella llueix una ornamentació idèntica a la del núm. 22 del carrer de Sant Domènec (figura 52), esmentada més amunt.

Al núm. 15 del *carrer de les Escodines* trobem un petit estirador tipus «caixa de núvia». L'anella té un lleu tornejat a la zona central. L'escut, de petites dimensions (6 cm. de llargada), és retallat: el seu disseny és idèntic al de l'empremta (segle XVIII) vista a la porta de l'església vella de Santa Perpètua de Gaià, i al de l'escut (fi del segle XVIII, inicis del XIX) de l'estirador tipus «caixa de núvia» col·locat a la portella esquerra del portal de l'església arxiprestal de Santa Maria, a Montblanc⁵⁶.

El núm. 5 de la *plaça de la Vila* correspon a una gran casa de pedra picada. Al portal trobem dos ferros interessants. A la porta de l'esquerra, un picaporta d'anella de secció quadrada, amb les cares llises. Presenta un escut circular d'uns 12,5 cm. de diàmetre, calat (vuit finestres de disposició regular, figura 63). Aquest cercle té una vorera perpendicular, d'una alçada de 0,5 cm. Per la zona inferior el cercle es prolonga en forma de cor, per al punt de picar (una enclu-

53.- SANTANACH i SOLER, J. *L'ornamentació... (III)*, Op. cit. p. 18, fig. 29 i nota 30, en la qual ens referíem a la casa de l'Esplugu actualment en qüestió.

54.- Vegeu nota 19.

55.- SANTANACH i SOLER, J. *L'ornamentació... (III)*, Op. cit. p. 22, fig. 48 i nota 41, on citàvem la casa de l'Esplugu actualment en qüestió.

56.- SANTANACH i SOLER, J. *L'ornamentació... Op. cit. p. 86 i fig. 32, i L'ornamentació... (II): Montblanc*, Op. cit. p. 39, fig. 62 i nota 39.

sa). A la porta de la dreta hi ha una portella, ornada amb una balda de maneta (una esfera, d'on surt una llarga cua afuada). Té també un escut circular, retallat (figura 64), amb un diàmetre de 5,5 cm. Aquests ferratges poden ser de finals del segle XVIII, o, més probablement, de la primera meitat del XIX.

Al núm. 22 del *carrer Major* hem vist una anella datada del 1952, ornada amb ziga-zaga i estrelletes o floretes de sis puntes fetes a punxó⁵⁷.

Al núm. 33 hi ha un estirador tipus «caixa de núvia». No té escut. L'anella, d'extrems aplanats i retallats, presenta, a la zona central, una ornamentació a base de ratlles paral·leles oblíquies.

A les cases núms. 2 i 3 de la *plaça d'en Canós* hi ha balcons de forja, molt bonics, probablement de principis del segle XIX. Al núm. 9 hi ha una anella ornada amb múltiples ratlles oblíquies, en dues direccions, encreuant-se cada una amb vàries de les contràries (figura 65)⁵⁸.

El picaporta d'anella del núm. 22 del *carrer de l'Abadia* està ornat amb ziga-zaga i punt. Presenta escut circular retallat dentat (dotze dents), bombat pel centre (figura 66). Té un diàmetre de 8 cm. L'escut del punt de picar és semblant (només amb vuit dents), però sense bombar. Fa un diàmetre de 7,5 cm. Tot i que els escuts bombats són de tradició molt antiga⁵⁹, aquest, per les especials característiques de dimensions, irregularitat del retallat, punt de picar no bombat i tipus d'anella i la seva subjecció, no creiem que vagi més enllà de principis del segle XIX.

La casa núm. 3 del *carrer de Ponç Hug de Cervera* està en vies de restauració. A la porta hi ha un escut de pany retallat (figura 67), parcialment mutilat. Deu pertànyer a la primera meitat del segle XIX. El seu disseny està àmpliament repartit per tota la Conca, en edificis que oscil·len entre finals del segle XVIII i inicis del XIX⁶⁰. Collat amb cargols, pot ser producte de recuperació o bé un aprofitament de l'antic bocaclus, després d'haver refet la porta amb un peç de fusta (clavat amb claus industrials).

57.- Vegeu nota 16.

58.- Hem vist una anella semblant al portal d'una casa del segle XVIII, d'interessantíssima façana, a Guimerà (Urgell). L'any 1948, R. VIOLANT i SIMORRA va publicar el balcó d'aquesta casa a *Art Popular...* Op. cit. fig. 47, amb el següent peu: «Balcó d'ampit del segle XVIII d'una casa mig enderrocada de Guimerà». Avui sols resta en peu la façana.

59.- Ens hi referirem poc més endavant, a propòsit d'un de Rojals.

60.- Trobàvem el mateix disseny, amb variants, a les peces següents: bocaclus de la casa núm. 12 del carrer Major, a Montblanc, probablement del segle XIX (vegeu J. SANTANACH i SOLER, *L'ornamentació... (II): Montblanc*, Op. cit. p. 20 i

Al núm. 44 del *carrer dels Ametllers*, en una porta aprofitada, hi ha un pom d'escut circular, retallat (set sistemes irregulars d'arc i merlet)⁶¹, sense cap tipus de calat.

La casa núm. 3 del *carrer de la Santíssima Trinitat*, deshabitada, deu ser de cap a finals del segle XIX. A la portella que s'obre a la porta hi ha un picaporta-balda d'anella de secció quadrada. Les dues cares frontals estan ornades amb sistemes d'arcs disposats en sentit radial, enfrontats per les concavitats. Entre els sistemes, dos punts, també en sentit radial (figura 68). Aquesta anella té un petit escut circular retallat (quatre sistemes formats per un gran arc de convexitat externa i un petit arc de concavitat externa, figura 69). El punt de picar és una enclusa.

La casa núm. 2 del *carrer de l'Arc* té el portal resolt per una llinxa ornada amb relleus: un medalló ovalat limitat per una motllura (on s'alternen els punts i els ovals); a l'interior, centrada, una bóta, amb lletres a banda i banda: JOAN ANTON, ANY 1760. Les dues portes que clouen el portal no són iguals. A la de l'esquerra, més estreta, hi ha una anella ornada amb ziga-zaga i punt, i, a més, un punt a cada vèrtex de dita ziga-zaga⁶². A la porta de la dreta, més ampla, hi ha un bocaclus retallat i calat (figura 70)⁶³. La col·locació sembla invertida.

El portal del núm. 12 del *carrer de la Font* és de mig punt, dovel·lat. Deu pertànyer al segle XVII, o, més fàcilment, XVIII. Hi ha un picaporta-balda d'anella de secció octogonal. A la cara frontal trobem ornamentació incisa formada per conjunts de dos arcs concèntrics amb la concavitat mirant cap endins. Dins d'aquesta concavitat, una estrelleta o floreta feta a punxó, la qual també serveix per a sepa-

fig. 12); bocaclus de Llorac (segle XIX), bocaclus de Savallà del Comtat (segle XIX o transició XVIII-XIX), bocaclus de l'església de Segura (fi del segle XVIII). Vegeu J. SANTANACH i SOLER, *L'ornamentació... (III)*, Op. cit. respectivament p. 12, fig. 10 i nota 19, p. 14, fig. 15 i nota 20, i p. 14, fig. 16 i nota 22. Més endavant el trobarem a l'escut del punt de picar de la casa núm. 12 del carrer de la Font, a la mateixa Espluga. Del segle XIX és el bocaclus, de disseny semblant, del portal de l'església de Farena (Alt Camp), població molt relacionada amb la Conca. Un antecedent d'aquest disseny pot ser el del punt de picar del palau del Castlà, a Montblanc, pertanyent al segle XVII o inicis del XVIII (vegeu J. SANTANACH i SOLER, *L'ornamentació... (II): Montblanc*, Op. cit. p. 19, fig. 8 i nota 10).

61.- Vegeu nota 31.

62.- Vegeu nota 11.

63.- El seu disseny pot ser una derivació tardana del de l'embocadura del pany del palau del Castlà, a Montblanc, pertanyent al segle XVII o inicis del XVIII (vegeu J. SANTANACH i SOLER, *L'ornamentació... (II): Montblanc*, Op. cit. pp. 18 i 19, fig. 7 i notes 8 i 9).

rar els sistemes entre si (figura 71). No hi ha escut. El punt de picar és una petita enclusa, amb escut retallat (figura 72). La comparació del disseny i l'ornamentació d'aquests ferratges amb els de molts altres estudiats més amunt⁶⁴, ens els fan datar del segle XIX, és a dir, molt posteriors a l'obra de l'edifici.

El portal del núm. 22 és també dovellat, d'arc de mig punt. Hi ha un picaporta d'anella una mica ovalada, amb dues cares frontals. El punt de picar, octogonal, té un petit escut circular retallat, dentat.

El portal del núm. 28, datat del 1877, és d'arc rebaixat, dovellat, ornat amb una anella incisa amb ziga-zaga i tres punts.

Al núm. 4 del carrer de Sant Vicenç de Paül hi ha una anella d'ornamentació idèntica a la del núm. 10 del carrer de la Conca (figura 56), esmentada més amunt.

De ROJALONS solament podem mencionar un picaporta-balda d'anella sense decorar.

Una de les cases de ROJALS té el portal d'arc de mig punt, dovellat, no datat. Per sobre, una finestra de llinda gotitzant. Aquest portal està ornat amb un picaporta d'anella bastant gruixut (figura 73). A les cares frontal i lateral externa presenta una ornamentació en ziga-zaga, amb els triangles formats ocupats per dos punts col·locats en sentit radial⁶⁵. A més, entre aquestes dues cares i entre la frontal i la lateral interna, hi ha unes petites facetes ornades amb ziga-zaga simple. Aquest picaporta posseeix un escut circular retallat (setze dents irregulars), bombat pel centre (figura 74). Està en mal estat de conservació. El podem relacionar amb alguns de Montblanc (cases núms. 19 i 79 del carrer Major, palau dels Alenyà, casa núm. 20 del carrer de Santa Tecla: segle XVII o darreries del XVI), d'Aguiló i de Santa Coloma de Queralt (façana del palau dels comtes que dona a la plaça Major, mitjan segle XVII)⁶⁶. A. García Llansó en publica un de semblant, del Cau Ferrat, datant-lo del segle XVI⁶⁷. El conjunt, si bé molt rústic i, per tant, difícil de datar, es pot atribuir als segles XVI o XVII (tenint en compte els elements arquitectònics descrits i les relacions esmentades).

64.- Vegeu notes 16 i 60.

65.- Malgrat la identitat de dissenys, no podem relacionar aquesta anella amb la del núm. 7 del carrer del Joc de la Pilota, a Montblanc (vegeu nota 50), amb la del núm. 42 del carrer Nou, a l'Espluga (vegeu més endarrera), o amb la que veurem al carrer Major, a Vilaverd. Ho impedeixen el seu propi gruix i, sobretot, el tipus d'escut que presenta.

66.- SANTANACH i SOLER, J. *L'ornamentació... (II): Montblanc*, Op. cit. pp. 16, 19, 22 i 23, figures 5, 11 i 18, i nota 11 (en la qual ens referirem a l'anella de Rojals actualment en qüestió), i *L'ornamentació... (III)*, Op. cit. pp. 8 i 9, fig. 2 i nota 6.

67.- GARCÍA LLANSÓ, A. *El Cau Ferrat, colección de hierros de Santiago Rusiñol*, Arte y Ciencias. Barcelona, sense data, làmina XV.

D'altres picaportes d'anella vistos a Rojals presenten: puntejat múltiple, ziga-zaga i punt, ziga-zaga i múltiples punts. Un exemplar de bastant gruix presenta ziga-zaga i tres punts a les cares frontal i lateral externa.

En un portal de llinda de fusta pertanyent a una casa de finals del segle XIX o principis del XX, trobem un picaporta de ferro colat (dels que representen una mà) i una anella ornada amb parelles d'arcs enfrontats per la concavitat, col·locades en sentit longitudinal i amb un punt de separació entre elles. N'hem parlat més amunt⁶⁸.

L'església conserva elements romànics. El portal s'obre al costat dret del temple. És d'arc rebaixat, dovellat, abandonat. La dovella central està datada del 1789. Les portes estan ferrissades amb claus de cabota piramidal quadrada poc elevada. L'escut de pany ha desaparegut: en queda l'empremta a la fusta, si bé insuficient per a dibuixar-lo.

L'ermita de Montgoi, a VILAVERD, sembla del segle XV⁶⁹, molt modificada. Té dos portalets de mig punt, dovellats. Les portes d'un d'ells estan ferrissades amb claus de cabota piramidal poc elevada.

Al carrer Major hi ha un bon nombre de balcons de barana de forja del segle XIX o principis del XX. La majoria de portals són dovellats, d'arc rebaixat, del segle XIX. En un d'ells, les portes estan ferrissades amb claus de cabota circular plana. Hi trobem també un picaporta-balda d'anella ornat amb dues fileres de punts, l'una prop de la vora interna i l'altra de l'externa. Entremig hi ha una filera de quadrats de costats arquejats cap al seu interior. Les línies de punts perifèriques s'uneixen per una línia radial, també de punts, prop de l'anella de subjecció i a l'extrem oposat a aquesta anella. En aquesta zona queda un espai ocupat per dues fileres d'arcs, propers a les vores: l'intern de convexitat externa i l'extern de convexitat interna. Entre elles veiem la data, 24-8 (1867), en dues línies separades per un puntejat longitudinal (figura 75). El punt de picar és octogonal. L'escut de l'anella i el del punt de picar tenen forma d'ametlla, d'eix major vertical. El bocaclus és ovalat, també d'eix major vertical.

En un altre portal d'arc rebaixat (constituït per maó en full de llibre), trobem una anella amb les inicials J.O. puntejades.

En dos portals d'arc rebaixat format per tres dovelles, probablement del segle XIX, hem vist idèntica anella. Està ornada amb dues fileres de punts paral·leles (figura 76).

68.- Vegeu nota 19.

69.- PALAU i DULCET, A. *Guia...* Op. cit. p. 14. SANS TRAVÉ, J.M., *La Conca...* Op. cit. p. 330.

Hi ha varies anelles ornades amb el mateix tipus de puntejat que l'anterior, però amb una ziga-zaga superposada a la bona de Déu. Són idèntiques a la descrita a la casa núms. 2 i 4 del carrer del Cauig, a l'Espluga (figura 47). Els portals corresponents són d'arc rebaixat, format per un nombre variable de dovelles.

Als anys trenta o quaranta van eixamplar un portal: van separar els costats de pedra, i, per sobre, van col·locar-hi una biga recta. També van aprofitar la fusteria: es mantenen les dues portes antigues, picades amb claus de forja, i, entremig, un plafó del temps de l'ampliació, amb claus industrials. Hi ha una balda d'anella ornada amb ziga-zaga puntejada (que n'ocupa solament la meitat inferior). Correspon, probablement, al segle XIX. L'hem esmentada més amunt, en parlar del núm. 46 de la carretera de Poblet, a l'Espluga.

En un portal probablement del segle actual trobem una anella ornada amb ziga-zaga i tres punts. A l'extrem oposat a l'anella de subjecció, l'ornamentació esmentada es veu interrompuda per dues línies radials, entre les que hi ha una X, amb els triangles formats ocupats per un punt (figura 77).

Hem vist també alguna ziga-zaga simple, varies ziga-zagues i punt, una ziga-zaga i dos punts col·locats en sentit radial (esmentada més amunt en parlar de la del núm. 42 del carrer Nou, a l'Espluga). En un portal de llinda de fusta veiem una anella ornada amb ziga-zaga i tres punts; per sobre d'aquest portal, un balcó d'ampit, amb balustres de fusta plana retallada i calada.

Gairebé davant per davant d'aquesta darrera casa trobem un portal d'arc rebaixat, dovellat, datat del 1855. Té un bocaclaus interessant, retallat i calat, de col·locació invertida (figura 78). Està mutilat en part. Vist aïlladament semblaria anterior a la data esmentada: com a mínim de la segona meitat del segle XVIII. L'anella d'aquest portal està ornada amb dues ziga-zagues arrambades respectivament a les vores interna i externa, i que no es toquen entre si. En vam estudiar una de semblant en una casa presumiblement del segle XIX del carrer del Mig, a Solivella⁷⁰.

Al carrer Major també trobem algun picaporta de ferro colat, i, en una casa noucentista, picaportes de metall fos.

La casa corresponent al núm. 3 del *carrer de la Vila* presenta el portal dovellat, de mig punt, l'obertura del qual ha estat reduïda i convertida en quadrada. Les portes, plafonades, tenen un picaportabalda d'anella de secció quadrada. Les dues cares frontals són llises,

70.- SANTANACH i SOLER, J. *L'ornamentació... (III)*, Op. cit. p. 22, fig. 45 i nota 40, en la qual ens referíem a la casa de Vilaverd actualment en qüestió.

si bé a la zona central de cadascuna trobem quatre línies radials molt juntes (figura 79). Per sobre del portal hi ha un balcó de barana de forja i sòl també amb biguetes i travessers forjats, probablement del segle XVIII. El ràfec d'aquesta casa és dels més amplis del poble. No és ceràmica, sinó format per boquets que surten fora de la façana, amb llates de fusta per sobre que donen suport a les teules.

El portal del núm. 11, dovellat, de mig punt, té l'anella ornada amb ziga-zaga i tres punts.

La casa núm. 30 presenta un portal d'arc rebaixat, dovellat. S'hi llegeix: P^o M^A 1850⁷¹. Les portes, ferrissades amb claus de cabota circular plana, presenten dos elements interessants: a) un picaporta de martell (rar en aquesta comarca) amb figura d'animal (potser un gos) de llarga cua (figura 80). El disseny, poc perfilat, correspon a l'època del portal. b) Un escut de pany retallat (figura 81), mutilat (solament en queda la meitat). Deu ser contemporani del picaporta.

La casa corresponent al núm. 4 del carrer *Palau* presenta un ràfec semblant al del núm. 3 del carrer de la Vila, vist poc més amunt. A la porta hi ha un estirador tipus «caixa de núvia» que ha perdut un dels reblons. No té escut. L'anella presenta els extrems aplanats i retallats, i el centre lleugerament tornejat.

L'església, romànica, dedicada a Sant Martí, és esmentada ja l'any 1194⁷². El portal, de mig punt, dovellat amb pestanya, té les portes ornades amb sengles anelles incises amb ziga-zaga i tres punts.

Al PINETELL DE ROJALS hi ha alguns portals dovellats, de mig punt. Hi trobem dues anelles ornades amb ziga-zaga i punt.

A LA BARTRA no hem vist cap ornamentació en ferro digna d'esment.

71.- L'amo d'aquesta casa ens ha explicat que, segons deia el seu avi, aquesta data correspon a una restauració. Hi ha documents relacionats amb la casa datats del 1610.

72.- PALAU i DULCET, A. *Guia...* Op. cit. p. 13. SANS i TRAVÉ, J.M. *La Conca...* Op. cit. p. 330.